
Mantık Araştırmaları Dergisi

Journal of Logical Studies

Meşhur ve Hakiki Ayrımı: İbn Sînâ'da Kategorilerin Bağlamına Dair Bir İnceleme

Yazar(lar) | Author(s): Abdulkadir COŞKUN

Bu makaleyi kaynak gösterin | Cite this article:

Coşkun, A. "Meşhur ve Hakiki Ayrımı: İbn Sînâ'da Kategorilerin Bağlamına Dair Bir İnceleme".
Mantık Araştırmaları Dergisi 4 (2022): 41-62

Bu makaleye çevrimiçi ulaşın | See this article online:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2333708>

ISSN 2687-3125 | e-ISSN 2687-3125

Meşhur ve Hakiki Ayrımı: İbn Sînâ'da Kategorilerin Bağlamına Dair Bir İnceleme

Abdulkadir COŞKUN*

 ORCID: 0000-0003-0940-3714

Özet

Bu makalede amacımız meşhur ve hakiki kavramları çerçevesinde İbn Sînâ'nın kategorileri mantık ve metafizik bağlamında nasıl ele aldığını belirginleştirmeye çalışmaktır. İbn Sînâ, kategorileri mantığın başında konumlandırın yaklaşımı doğru bulmayarak bunların metafizikte ele alınması gerektiğini belirtmekle birlikte eleştirdiği hususları açıklığa kavuşturup kendi yaklaşımını ortaya koymak, mantığa giriş düzeyinde öğrencinin istenen en yüksek verimi alabilmesini sağlamak ve Meşşâî geleneğe uymak maksadıyla kategorilere mantık sanatları arasında yer vermiştir. Bununla birlikte İbn Sînâ kategorilerin mantıktaki ele alınış tarzıyla başta metafizik olmak üzere diğer bilimlerdeki ele alınış tarzını birbirinden ayırmış ve bu yaklaşımını da bazı temel kavramlar ve ayrımlar üzerine inşa etmiştir.

Kategorilerin alanına giren konuların diğer bilimlerdekinden farklı olarak ele alınışını ifade eden başlıca kavram "meşhur" kavramıdır. Bu çerçevede hakiki kavramı ise bir kavramın, bir konunun metafizikteki bağlamını ifade eder. Bu anlamda meşhur kavramı bir şeyin derinlemesine incelenmesini ifade eden hakiki kavramının karşısında yer almaktadır ve meşhur ve hakiki ayrımının en belirgin ifadesi İbn Sînâ'nın "İlk felsefede (metafizikte) tahkik edildiği üzere ve meşhur olduğu üzere" (كما تحقق في الفلسفة الأولى وكما هو مشهور) sözüdür.

Aslında meşhur ve hakiki ayrımını Aristoteles ortaya koymuş, İbn Sînâ ise bu yaklaşımı geliştirip sistemleştirmiştir. İbn Sînâ meşhur lafzını alarak bu lafzı bir lafzın, bir sıfat veya nispetin kategoriler konusunun sınırları dahilinde ifade ettiği anlamı gösteren bir terim olarak kullanmıştır. Örneğin bire göre ikinin kazandığı anlam meşhur (kategorilerle ilgili) bir anlam iken birin bizatihi varlığı ve anlamı konusu onun hakikatiyle ilgilidir ve metafiziğin alanına girmektedir.

Meşhur, araz ve betim gibi kavramlarla birlikte incelenir ve farklı karakterdeki insanlara hitap eden beş sanattan biri olup cedel, safsata, hatabe ve şiirin konusu olabilmektedir. İbn Sînâ'ya göre kategoriler konusu mantığa yeni başlayan öğrencinin

* Dr., abdulcadircoskun@gmail.com

Abdulkadir COŞKUN

anlatım (hikâye) ve aktarım (nakl) yoluna başvurarak kategorileri birbirinden ayırması ve yüksek cinsleri kuşatabilmesi açısından faydalıdır.

Anahtar Kelimeler: Mantık, İbn Sînâ, kategoriler, meşhur, hakiki, metafizik.

The Distinction between Mashhûr (Popular) and Haqîqî (Real):

A Study on the Context of Categories in Avicenna

In this article, our aim is to try to clarify how Avicenna approaches categories in terms of logic and metaphysics within the framework of his concepts of *mashhûr* and *haqîqî*. While Avicenna did not find the approach that puts the categories at the beginning of logic correct and stated that they should be handled in metaphysics, he gave a place to the categories among the logical arts in order to clarify the issues he criticized, to reveal his own approach, to ensure that the student at the entry-level to logic can get the highest desired efficiency and to comply with the peripatetic tradition. However, he separated the approach to categories in logic from the approach in other sciences, especially in metaphysics, and built this approach on some basic concepts and distinctions.

The main concept expressing that the subjects of the categories are examined differently in logic and in other sciences is the concept of *mashhûr* (popular). In this context, the concept of *haqîqî* refers to the metaphysical context of a concept or a subject. In this sense, the concept of *mashhûr* is opposed to the concept of *haqîqî* (real), which expresses the in-depth study of something, and the most obvious expression of this distinction is Avicenna's statement "As it was verified in the first philosophy (metaphysics) and as it is popular (in categories)" (كما تحقق في الفلسفة الأولى و كما هو مشهور).

Actually, Aristotle put forward the distinction between the *mashhûr* (popular in categories) and the *haqîqî*, and Avicenna developed and systematized this approach. Avicenna took the word *mashhûr* used in these fields and used it as a term that indicates the meaning of a word, an adjective, or a ratio within the boundaries of categories. For example, while the meaning acquired by two is a popular (related to categories) meaning, the existence and meaning of one are related to its reality and fall within the field of metaphysics.

Mashhûr is examined together with the concepts such as accident and description, and it is one of the five arts that appeal to people with different characters and can be the subject of topics, sophisticated refutations, rhetoric, and poetry. According to Avicenna, the subject of categories is useful for the student who is new to logic to distinguish between the categories and encompass the higher genera by referring to the way of narration and transfer.

Keywords: Logic, Avicenna, categories, mashhûr, haqîqî, metaphysics.

Giriş

Genelde Meşşâî gelenekte özelde İbn Sînâ'da (370/980-981-428/1037) kategoriler konusuna dair bazı çalışmalar bulunsa da¹ İbn Sînâ'nın kategorileri nasıl bir bağlamda ele aldığına dair bir çalışma bulunmamaktadır. Bu konuda ortaya konacak her çalışma İbn Sînâ'da kategorilerin bağlamının belirginleşmesine ve onun düşünce sisteminde mantık ve metafiziğin ve hatta fiziğin kategoriler bağlamında birbirlerinden ayrıştıkları ve birbirleriyle olan ortak noktalarının açığa çıkarılmasında fayda sağlayacaktır.

Meşşâî felsefenin kurucusu Aristoteles'in (MÖ. 384-322) *Kategoriler* kitabı temelde mantık metinleri arasında (1a-15b31) değerlendirilmiş olsa da kategorilere dahil olan konular onun diğer eserlerinde de yer almaktadır. Onun bu yaklaşımı, kendisinden sonra felsefe tarihinin en çok ele alınan metinlerinden biri olsa da kategoriler hakkındaki genel tartışmaların² yanında kategorilerin bağlamı konusunda da belirgin görüş ayrılıklarına sebep olmuştur.³ İslam dünyasında *Kategoriler* üzerine yazan ilk mantıkçılardan biri olan Fârâbî (258/871-872-339/950) ağırlıklı olarak Aristoteles çizgisinde kalmış,⁴ düşünce tarihinde *Kategoriler* üzerine en hacimli metinlerden birini ortaya koymuş olan İbn Sînâ ise kategorileri

---

¹ İbrahim Çapak, "Klasik Mantıkta Kategoriler Teorisi", *Felsefe Dünyası*, 40, (2004), 108-128; Ali Tekin, "Kategoriler Kitabı'nın Meşşâî Mantıktaki Mertebesi Üzerine Tartışmalar", *Beytülhikme*, 4/1, (2014); Hülya Altunya, Mustafa Yeşil, "Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri", *Beytülhikme*, 6/2, (2016); Harun Takçı, *İbn Sînâ'da Kategoriler ve Kaynakları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018; Harun Takçı, "İbn Sina'da Üç Temel Kategori: Nicelik, Nitelik ve Görelilik", *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/ 20 (2018).

² Altunya - Yeşil, "Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri", 82 vd.

³ Aristoteles, *Kategorien*, Almancaya çeviren ve notlandıran: Klaus Oehler, (Berlin: Akademie Verlag, 2006), 69 vd.

⁴ Tekin, "Kategoriler Kitabı'nın Meşşâî Mantıktaki Mertebesi Üzerine Tartışmalar", 70-71.

Abdulkadir COŞKUN

gerek geleneğe uymak adına,⁵ gerek kendisinden önceki tartışmalara cevap vermek ve gerekse faydasından uzak kalmamak adına mantık konuları arasında ele almış, bununla birlikte kategorilerin metafizik içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini belirterek kategorilerin bağlamı konusunda kendisinden sonra belirleyici bir aktör olmuştur.

Bu çalışmadaki amacımız İbn Sînâ'nın, *Kategoriler* üzerine yazdığı ve kendisinden sonra da hem hikmet ehlini hem de kelamcıları etkilediği metinler merkezinde mantık ve metafizik arasında ilgili kavramlarla birlikte meşhur ve hakiki ayırımına dayanarak kategorileri nasıl bir bağlama oturttuğunu belirlemeye çalışmaktır. Bu çerçevede başvuracağımız kaynaklar başta İbn Sînâ'nın metinleri, bunların şerhleri ve Gazzâlî'nin (450/1058-505/1111) *Mi'yârü'l-ilm* ve *Makâsîdü'l-felâsife*'si ile Tûsî'nin (592/1201-672/1274), *Kitâbü'ş-Şifâ*'nın beşte bir oranında özeti mahiyetindeki eseri olan⁶ *Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık* gibi İbn Sînâ'nın etkisini taşıyan metinlerdir.

Mantık ve Metafizik Arasında Kategorilerin Bağlamı

İbn Sînâ *Kategoriler* kitabının başında kendisinden önce *Kategoriler*'e dair ortaya konan yaklaşıma büyük oranda eleştirel yaklaşarak⁷ mantıkta *Kategoriler* kitabının, daha sonra gelen *Yorum Üzerine* ve diğer kitaplar için olmazsa olmaz bir ön metin olmayacağı bağlamında şöyle demektedir:

Bu kitabı Mantığa koyan kimse (felsefi) öğretim yöntemini dikkate alarak koymamıştır, aksine kabul ve taklit yöntemini dikkate alarak koymuştur. Çünkü kategoriler

---

⁵ İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ, Kategoriler*, çev. Muhittin Macit, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2010) 3, 7; İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ, Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006), 4.

⁶ Ferruh Özpilavcı, "Fatih Sultan Mehmed'in Emriyle Molla Hüsrev Tarafından Arapçaya Çevrilen Esâsü'l-İktibâs Fi'l-Mantık Tercümesi Üzerine Bir İnceleme", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 7/1, (2021), 33.

⁷ İbn Sînâ, kategorilere dair metinler ortaya koyan Aristoteles şarihlerinin (Yeni Eflatuncular da dahil) yanında İslam mantık tarihinde "Bağdat Okulu" olarak bilinen ve temel gündemlerinden biri de kategoriler olan (Bk. Ahmet Kayacık, *Bağdat Okulu ve İslam Düşüncesindeki Yeri*, Üniversite Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, 121-123) çevreyi muhtemeldir ki bu eleştirilerine dahil etmiştir.

hakkında tahkik yoluyla bilinecek şeyleri Mantığa uygun bir açıklamayla bilmen mümkün değildir. Bilmelisin ki, onların bu on kategorinin sayısını ispatlama çabaları, onların ilimleri olmadığı, bunların birbirine girişliliği olmadığı, her birinin şu özelliğe sahip olduğu, bunlardan araz olan dokuz tanesinin cevher olan birinciden farklı olduklarını vb. bütün hususlar başka disiplinlerden edinilmiş açıklamalardır ve bunlarda tam anlamıyla eksik kalınmıştır. Çünkü bunlar ancak derinliğine bir incelemeyle bilinebilir ve derinlemesine inceleme ise ancak İlk Felsefe (Metafizik) denilen ilmin seviyesine ulaşıldıktan sonra yapılabilir.⁸

Fârâbî de *Kategoriler*'in bir düzensizlik barındırdığının farkındadır. Ancak ona göre zaten bir kısım tertipler düzenliken bir kısmı da düzensiz olabilir. Çoğu insan da düzensiz tertibe alışmıştır ve genel olarak halk öteden beri birçok şeyde tertip konusunda hoşgörülü olmayı adet edinmiştir. Dolayısıyla meşhurların kullanıldığı sanatların ilk ilkeleri, kendilerinde düzensiz tertibin kullanımına yakın olmalıdır. Buna Aristoteles'in *Kategoriler* kitabında ve *es-Sima'u't-tabî* (Fizik) kitabının ilk makalesinde kullanılan tertip örnek olarak gösterilebilir.⁹

Kategorilerin konusunun metafizikte de kullanılan kavramlar olması ve bu kavramların *Kategoriler*'de tam olarak anlaşılacakları kaygısıyla böyle bir yaklaşım sergileyen İbn Sînâ, *Kitâbü'ş-Şifâ*'nın *Kategoriler* bölümünün değişik yerlerinde kategorilerin konusunu metafiziğe taşıracak şekilde ele alan mantıkçıları eleştirmektedir. İbn Sînâ sadece mantıkçı olan birinin metafiziğin alanına giren konuları tahkik edemeyeceğini, bunları derinlemesine araştırıp ortaya koymasının mümkün olmayacağını belirtir.¹⁰ Örneğin göreliyi (muzaf) ispat etmek, görelinin gerek varlıktaki gerekse tasavvurdaki durumunu açıklamak mantıkçının görevi değildir. Kim de böyle bir yükün altına girerse üzerine vazife olmayan bir iş yüklenmiş olur ve bu yükün altına mantıkçı olmak

---

⁸ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 5.

⁹ Fârâbî, *Kitâbu'l-burhan*, çev. Ömer Türker, Ömer Mahir Alper, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 61.

¹⁰ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 146-147: "إذ ليس يمكنك وانت منطقي أن تتحقق هذه الأحوال كنه التحقيق"

bakımından girmiş olmaz.¹¹ Mantıkçının diğer alanlarda olduğu gibi kategoriler konusunda da mantık sınırları içerisinde kalıp tahkike kaçmadan sadece yükümlü olduğu şeyi ihtiyaç duyulduğu kadar araştırması gerektiğini belirtir. Çünkü nicelik cevher midir değil midir gibi¹² hakikat araştırması yapmak mantıkçıya düşmez.¹³

İbn Sînâ “bu kitabı (kategorileri) konumlandırın kişi” diyerek başladığı ifadelerinde *Kategoriler*’in Aristoteles felsefesindeki konumuna dair eleştiriler getirmektedir. İbn Sînâ’nın takipçilerinden kabul edilen ve onun eserlerine şerhler yazıp onu eleştirenlere karşı görüşlerini savunan Nasîrüddin Tûsî ise “mantığın kurucusu” diye nitelendirdiği Aristoteles’in *Kategoriler*’i neden mantığa dahil ettiğine dair şöyle bir açıklama getirir:

وسبب ذلك أن غرض واضع المنطق من إيرادها في هذا الموضع مرور هذه المعاني على مسامع المبتدئين بعلم المنطق، بحسب اشتهاها في متعارف عوام أهل الصناعة مع إحالة تحقيق كل منها بنظر دقيق إلى موضعها من الفلسفة الأولى. فإذا أريد استقصاء ما أورد في هذا الموضع وما هو مصطلح الخواص.

Mantığın kurucusunun (Aristoteles) onları buraya koymasının sebebi, bu anlamların (kategorilerin), her birinin incelikle araştırılmasını (tahkik) İlk Felsefedeki (metafizikteki) yerine havale ederek mantık ehlinin genelinin aşına olduğu üzere, mantık ilmine yeni başlayanların kulaklarına çalınmasını amaçlamış olmasıdır. Bu konuda neler ortaya konmuş, seçkinlerin kullandığı terimler nelerdir, eğer ayrıntılı araştırılmak istenirse...¹⁴

---

¹¹ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 137.

¹² İbn Sînâ, *Kategoriler*, 108.

¹³ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 147.

¹⁴ Nasîrüddin Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık*, Farsçadan Arapçaya çeviren: Molla Hüsrev, neşreden: Hasan eş-Şâfi'î – Muhammed es-Sa'îd Cemâlüddin, (Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li's-Sekâfe, 2004), 77. Maalesef bu metin eksiktir. Molla Hüsrev'in tercümesinin daha tam bir tahkikini tamamlayıp baskıya hazırlayan Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'ya hem metni baskı öncesi benimle paylaştığından dolayı hem de birçok noktada sorularına cevap bulmamda yardımcı olmasından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Tûsî'ye göre Aristoteles, her ne kadar kategorilerle tahkiki bir talim tarzını amaçlamamış olsa da bunlar mantığa yeni başlayanların mantığı kavramasında faydalı olacak ve sonrasında işin ayrıntılı incelemesi için öğrenci nezdinde bir hazırlık oluşturacaktır. Nitekim İbn Sînâ da mantıkçının metafiziksel bağlantılar kurmaya güç yetiremese de tümevarım ya da meşhur önermelerden oluşan deliller getirebileceğini, ancak bunu da tarif (resm) yoluyla yapabileceğini belirtir.¹⁵

Kanaatimizce İbn Sînâ'nın kategorilerin sınırlarını belirlerken yararlandığı en temel kavram meşhur kavramıdır. İbn Sînâ bu kavramı kategorilerin bir ıstılahı olarak kullanıp onu ayırıcı bir terim haline getirmekte ve bu terimi kesin bilgiyi, bilimsel bilgiyi nitelendirmek için kullanılan ve "burhanî" olarak da ifade edilen "hakikî" kavramının mukabili (mütekabili) olarak (كما تحقق في الفلسفة الأولى وكما هو مشهور): İlk felsefede (metafizik) incelendiği üzere ve meşhur olduğu üzere)¹⁶ almaktadır.

Bu bağlamda burhanda tahkik yöntemi kullanılırken kategorilerde meşhur önermeler ve tümevarım kullanılır. *Kategoriler'* de tarif yapılırken de burhanda başvuru olan tanım değil de uzak cins ve arazlarla yapılan tarif olan betim (resm) kullanılır. Yine bu çerçevede, *Kategoriler'* de bir anlamın varlığını ifade etmek için dereceli anlamdaşlık olan teşkik¹⁷ değil de bir kategori terimi (ıstılâhu'l-meşhûr) olan "mevcûd fî" (-de bulunan) ifadesi kullanılmakta¹⁸ ve kategorilerdeki anlamı (fî'l-meşhûr) kastedilmektedir.¹⁹ Aşağıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Aristoteles'in ortaya koyduğu bu yaklaşımı İbn Sînâ daha sistemli bir şekilde kullanıp geliştirmiştir:

---

¹⁵ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 101.

¹⁶ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 196-197, 251.

¹⁷ Bk. Muhittin Macit, "Teşkîk", (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2011), 40/567-568.

¹⁸ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 36.

¹⁹ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 145.

وأما المعلم فقد أجرى الكلام في ذلك على شيء مشهور كان فيما بينهم؛ وعدّ من الكم أقساماً مشهورة ولم يتعرض فيها للتحقيق. وقد فعل كذلك في غير موضع في هذا الكتاب كما فعل في تفصيل الحركة، وكما فعل في مواضع من المضاف.

İlk Muallim'e gelince bu konuda konuşurken aralarında yaygın olan (meşhur) bir şeye dayanarak konuşmayı adet edinmiş ve nicelik için meşhur olan bölümler saymıştır. Bunlar hususunda tahkike de girişmemiştir. Tıpkı hareketin detaylandırılmasında ve görelilikle ilgili bağlamlarda yaptığı gibi bu kitabın başka yerlerinde de böyle yapmıştır.²⁰

Tûsî'nin *Tecrîdü'l-itikâd* adlı eserine yazdığı şerhte Lâhicî (ö. 1072/1661 [?]) metafiziğin de konusu olan ve *Kategoriler*'in eklentilerinde ele alınan zıtlık, sahiplik ve yoksunluk karşıtlığı gibi konularla bağlantılı olarak İbn Sînâ'nın meşhuru bir kategoriler terimi, hakikiyi ise diğer ilimlerin bir terimi olarak aldığını ifade etmektedir:

كل ذلك مما صرح به الشيخ. وصرح أيضاً: بأن المشهور من التضاد ومن تقابل العدم والملكية هو ما اعتبر بحسب اصطلاح قاطيغورياس والحقيقي منهما هو ما اعتبر بحسب اصطلاح سائر العلوم .

Tüm bunları Şeyh açıklamaktadır. Yine şöyle açıklamaktadır: Zıtlık ve yoksunluk ve sahiplik karşıtlığı meşhur bakımından kategoriler terimi olarak dikkate alınmaktadır. Bu ikisi (zıtlık ve yoksunluk-sahiplik karşıtlığı) hakiki bakımdan ise diğer ilimlerin terimi olarak değerlendirilmektedir.²¹

İki kısım meşhur bulunmaktadır: Halka göre meşhur (yaygın) ve belirli bir gruba, belli bir sanat ya da zanaat ehline göre meşhur.²² İkinci

²⁰ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 118.

²¹ Abdürrezzak Lâhicî, *Şevâriku'l-İlham fi Şerhi Tegrîdü'l-Kelâm*, c. I-IV, ed. Akbar Asad Alizadah, (Kum: Müessesetü'l-İmam es-Sâdık, 2005), 228; Ayşe Betül Tekin, *Tûsî'nin Tegrîdü'l-itikâdı ve Şerhlerinde Varlık ve Mahiyet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Felsefesi Bilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, (İstanbul: 2013), 208.

²² İbn Sînâ, *Uyûnu'l-hikme*, neşreden: Abdurrahman Bedevi, (Beyrut: Dâru'l-kalem, 1980), 12; Fahreddîn er-Râzî, *Şerhu 'Uyuni'l-hikme*, cilt 3 (ilahiyat), (Tahran: Müessesetü's-sadık, 1373), 223, 236.

anlamda meşhur, “terim” (istilah) anlamına gelmektedir.²³ “Filozoflara göre meşhur”²⁴ örneğinde olduğu gibi sadece belli bir sanat grubunda kullanılan lafızlar başka bir sanat grubunda ya da halk arasında yaygın olmayabilir; tıpçılar arasında yaygın olan bir lafzın marangozlar arasında yaygın olmaması gibi.²⁵ Bazen bir lafız belli bir grupta farklı, halk arasında da farklı bir anlamda yaygınlık kazanmış olabilir. Bazen de halk arasında kullanılan bir lafız ya anlamca benzeştiğinden ya da başka bir bağlantıdan dolayı bilimlere dahil edilerek terim haline getirilebilir. Halkın yaygın olarak kullandığı bir lafız alıp ona kendi uğraşı alanında özel bir anlam yükledikten sonra da sanat erbabının (mantıkçının) o kelimenin halk arasındaki anlamına itibar etmesi uygun görülmemektedir.²⁶ İlerde de değinileceği gibi, İbn Sînâ ve İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325) kategorilerdeki gibi bu özel anlamda kullanılan meşhura “sınırlı” (mahdûd) diyeceklerdir.

Yaygın kullanımda (meşhur) olmayan yabancı kelimeler (el-elfâzu'l-ğarîbe) ise topluluklar arasında farklılık gösterebilir ve “alışılmış”ın (mutad) karşıtı olarak alınır.²⁷ Burada “mutad” kelimesi meşhura yakın anlamda kullanılmaktadır. Tûsî'nin *Tecrîdü'l-mantık* adlı eserine yazdığı şerhte Hillî, İbn Sînâ gibi²⁸ mutlak ve sınırlı şeklinde ikili bir meşhur ayrımı yapar. Halk arasında yaygın olan meşhura “mutlak meşhur” derken sadece belli bir grupta kullanılan meşhura “sınırlı” (mahdud) meşhur tabirini kullanır ve sınırlı olan meşhura kelâmcılar arasında

---

²³ Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 77.

²⁴ Râzî, *Şerhu 'Uyûni'l-hikme*, 16.

²⁵ Gazzâlî, *Makâsîdü'l-felâsife*, neşreden: Süleyman Dünya, (Kahire: Dâru'l-maarif, 1961), 107.

²⁶ Fârâbî, *el-Mantık inde'l-Fârâbî*, neşreden: Refik el-Acem, (Beyrut: Dâru'l-meşrik, 1986), 63-64.

²⁷ İbn Sînâ, *el-İşârât ve't-tenbîhât* (Nasıreddün Tûsî ve Kutbüddin Râzî'nin şerhleriyle birlikte), cilt 1, (Kum: Neşru'l-Belâğa, 1393), 105.

²⁸ İbn Sînâ, *Kitâbu'ş-Şifâ, İkinci Analitikler*, çev. Ömer Türker, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), 16; Ömer Odabaş, *İbn Sînâ'da Bilimsel Yönteme Giriş: Konu İlke ve Mesele*, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 55.

teselsülün imkânsızlığının yaygın olarak bilinmesi örneğini verir.²⁹ İbn Sînâ'nın öncül ya da önermenin bir parçası olarak değil de kategoriler bağlamında terim haline getirerek kullandığı işte bu ikinci tür (mahdud) olan meşhurdur.

Meşhur ile zamanın ve mekânların farklılaşması, şeriat ve dinlerin değişmesiyle değişmeyen olarak açıklanan hakiki³⁰ arasında zıtlık değil de karşıtlık (mütekabil) ilişkisi vardır. Çünkü hakkın zıddı meşhur değil batıldır.³¹

İbn Sînâ'nın gerek *Medhal*'de gerekse *Kategoriler*'de kullandığı "meşhur" kavramı, eğer terim anlamıyla alınıyorsa, yani hem lafız hem de kullanım olarak sadece kategorilerden bir mana ifade ediyorsa ve ilgili olduğu konu hem kategorilerin hem de fizik ve metafizik gibi diğer ilimlerin alanına giriyorsa bu durumda kendi anlam sınırlarını belirlemek için "hakiki" kavramının karşıtı olarak kullanılmaktadır ve meşhurla kategorilerdeki kullanım, hakiki ile diğer ilimlerin ıstılahları bakımından kullanım kastedilmektedir.³² Örneğin cins kategori bağlamında ele alınıyorsa burada ortaya çıkan mana meşhur mana olarak ifade edilmekteyken metafizik bağlamda kullanılıyorsa bu da hakiki mana olarak alınmaktadır.

İbn Sînâ, *Kategoriler*'de defalarca (mürûran) vurguladığı³³ bu ayrımı yeri geldikçe değişik örneklerle de açıklığa kavuşturmak istemiştir. Biz burada birkaç örnekle yetinelim.

Görelî (muzaf) kategoriler konusunda hakiki ve meşhur olmak üzere iki kısımda değerlendirilir. Meşhur muzaf, hem başkasına kıyasla hem de bu kıyaslananın dışında kendine özgü bir varlığı olan görelidir. Örneğin

---

²⁹ İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *el-Cevheru'n-Nadîd* (Nasîrüddin Tûsî'nin *Tecrîdü'l-mantık* adlı eserine şerh), (Kum: 1392) 352-353.

³⁰ Fahreddîn er-Râzî, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât*, takdim ve tahkik: Ali Rıza Necefzâde, cilt I (mantık), (Tahran: 1383), 1.

³¹ Gazzâlî, *Makâsîdü'l-felâsife*, 107.

³² Tekin, *Tûsî'nin Tecrîdü'l-itikadî ve Şerhlerinde Varlık ve Mahiyet*, 208; İbn Sînâ, *Mantiğa Giriş*, 55 vd.; İbn Sînâ, *Kategoriler*, 80.

³³ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 197.

baba ve oğul arasında babanın oğula kıyasla bir anlamı bir de oğlu düşünülmezsizin kendine özgü bir anlamı söz konusudur. Hakiki muzafta ise diğer bir şeyle kıyaslanmanın sonucunda oluşan anlamdan başka bir anlam söz konusu değildir; babalık ve oğulluk gibi. Bu durumda oğulluğu kaldırdığımızda babalığın tek başına bir anlam varlığı bulunmamaktadır.³⁴

Mantık tarihinde on kategori içerisinde genellikle ana kategorilerden biri olarak görülen muzaf örneğinden sonra ele alacağımız diğer bir örnek ise kategorilerin eklentileri arasında yer alan önce ve sonra (mütekaddim ve müteahhir) konusudur.

İbn Sînâ öncelik ve sonralık konusunu *Kategoriler*'de "Önce ve Sonra" başlığıyla incelerken³⁵ *Metafizik*'te bu iki kavrama hudûsu da ekleyerek "Önce, Sonra ve Hudûs" (IV. Makale, 1. Fası) başlığıyla inceleme konusu yapmaktadır. Daha sonra Gazzâlî "Varlığın Kısımları" bölümünde ele aldığı bu konuya "Mevcûd'un Kadîm ve Hâdis ile Önce ve Sonraya Bölünmesine Dair" başlığını vermiştir.³⁶ Tûsî ise *Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık*'ta "Öncelik, Sonralık ve Zamandaşlık" başlığını tercih etmiş,³⁷ talebesi Hillî ise üstadının *Tecrîdü'l-mantık* adlı eserine yazdığı şerhte "Öncelik ve Sonralığın Kısımları" başlığını kullanmıştır.³⁸

İbn Sînâ önce ve sonranın kategorilerde karşıtlardan (mütekabiller) sonra ele alınmasının adet olduğunu belirtmektedir. Ancak önce (ve sonra), aklî ilimlerle uğraşanların (nuzzâr) ve halkın (cemâhir) dilinde kullanılan ve birden çok anlama gelen (müşterek) bir isim³⁹ olduğundan tahkikin kendi yerine, yani talim-i evvele (metafizik) bırakılıp meşhur olanla yetinilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim İbn Sînâ *Kitâbü'ş-*

---

³⁴ Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 81; Hillî, *Cevheru'n-nadîd*, 58; İbn Sînâ, *Kategoriler*, 153.

³⁵ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 253.

³⁶ Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm-İlmin Ölçütü*, tahkik: Hasan Hacak, çeviri: Ali Durusoy, Hasan Hacak, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 502.

³⁷ Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 80.

³⁸ Hillî, *Cevheru'n-nadîd*, 68.

³⁹ Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm*, 504-505.

Şifâ, Metafizik' te (IV. Makale, 1. Fası) öncelik ve sonralığın birçok yönden söylenebileceğini (mekûlün 'alâ) belirterek ayrıca bunlara dair meşhur anlayışa da vurgu yapar.

Doğa bakımından önce ve sonra kategorisinde kabul edilen sayı olarak bir ve iki örneğinde öncelik ve sonralık bakımından bir önce, iki ise sonra gelir. Bunlardan ikinin varlığı biri gerektiriyorken birin varlığı ikiyi gerektirmez. Bu iki sayı bu şekilde ele alındıktan sonra bunların koşullarını araştırmanın yeri kategoriler (fi'l-meşhûr) olmamakta, bunlar (metafizik gibi) başka bilimlere bırakılmaktadır.⁴⁰ Bu örneklerde de görüldüğü üzere kategorilerin eklentilerinden olan öncelik ve sonralık mantık metinlerinde farklı, ilahiyat metinlerinde ise daha farklı bir bağlamda ele alınmıştır.

Kategorilerde konu olarak alınan kavramlar dış dünyada duyumsanan ögelere ve kelimelere nispetleri ile mantıksal (mantıkiyye) olmaktadır.⁴¹ Bu çerçevede varlıkları kategorilere ayırmak için konulan isimler zati (özsel) değil arazidir (ilineksel). Çünkü mana zati değil arazidir. Kategorilerin arazlığı, içinde buldukları o şeye kıyasla olmaktadır.⁴² Yani bir şey başka bir şeye mahiyeti tahakkuk ettikten sonra araz olur ve araz lafzı ve resminin anlamı da başkasına araz olanın hakikatine delalet etmez⁴³ ancak aklî olması bakımından meşhur olan gösterge, arazları da kapsar.⁴⁴

Kategorilerde meşhur ve hakiki ayrımıyla bağlantılı olarak, bir şeyi tarif edip anlatma yolları olan hadd (tanım) ve resimden (betim) ikincisi ve özellikle bir şeyin uzak cinsi ve arazından oluşturulan eksik betim

---

⁴⁰ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 253; Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 80. Bu bağlamda nitelik kategorisindeki renk örneği de verilebilir. İbn Sînâ'nın konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: "(Kategorilerde) meşhur olduğu üzere rengin ilk taşıyıcısı yüzeydir, tabiat ilminde ise hakikati ortaya konmuştur." Bk. İbn Sînâ, *Kategoriler*, 198.

⁴¹ Altunya - Yeşil, "Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri", 101.

⁴² İbn Sînâ, *Dânişnâme-i Alâi-Alâi Hikmet Kitabı*, çeviren: Murat Demirkol, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 178.

⁴³ Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 63-64.

⁴⁴ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 99

(resm-i nakıs) kullanılmaktadır. Bu resim, arazlardan oluşturulmuş olması bakımından ve belli bir konuda uzman olanlar için tarif veriyor olmasından dolayı kategorilerde çokça başvurulan bir açıklama yöntemidir. Kategori metinlerindeki "kategorilerin betimleri", "cevherin betimi", "cevherlerin betimleri", "cevher ve arazın betimi" gibi sıkça tekrarlanan ifadeler de bunu göstermektedir.⁴⁵ "(Muzafın) betiminde şöyle demişlerdir: Muzaf, mahiyeti başkasını akletmeye kıyasla akledilen bir durumdur. Bu hakiki (metafiziksel) değil, şöhret (kategoriler) bakımından bir betimdir"⁴⁶ tarifinde geçen "şöhret (kategoriler) bakımından betim" ifadesi eksik betimi karşılıyor olsa gerektir.

Meşhur ve hakiki ayrımı çerçevesinde değinmek istediğimiz diğer bir konu da kategorilerin hangi sanatların konusu olduğudur. Kategoriler, toplumda farklı karakterdeki insanlara hitap eden sanatlar olan beş sanattan⁴⁷ burhan dışında diğer dört sanatın yani cedel, safsata, hatabe ve şiir sanatının da konusu olabilmektedir. Ayrıca insanın iradesiyle ilgili olan ahlâk ve siyaset gibi amelî sanatlar da kategorileri konu olarak alabilmektedir.⁴⁸

İncelediğimiz konu bağlamında değineceğimiz diğer bir husus ise kategorilerin öğretimdeki faydaları olacaktır.

Kategorilerdeki meşhur kavramını kategoriler alanına mahsus yaklaşımları ifade etmek için kullanabileceğimiz gibi "كل حكم مشهور إذا كان نافعاً في غيره" Her yargı başkasına faydalıysa meşhurdur"⁴⁹ sözü çerçevesinde kategorilerin faydasına gönderme yapan bir ifade olarak da

---

⁴⁵ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 63, 70, 83, 98, 163; Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 61; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm*, 388.

⁴⁶ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 199; Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 71.

⁴⁷ İbn Sînâ, *Kitâbü'ş-Şifâ, Topikler*, çeviren: Ömer Türker, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 6. Ayrıca bk. Abdulkadir Coşkun, *İbn Sînâ Felsefesinde Retorik*, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 218 vd.

⁴⁸ Fârâbî, *Kitâbu'l-Hurûf-Harfler Kitabı*, çeviren: Ömer Türker, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 11.

⁴⁹ Hillî, *Cevheru'n-nadîd*, 358.

alabiliriz. Bu bağlamda Gazzâlî meşhurun zıddının “uygunsuz, çirkin” anlamındaki “şeni” olduğunu belirtmektedir.⁵⁰

İbn Sînâ talimî yöntemi dikkate alarak ve her insanın istidadı ölçüsünce bilgiye ulaşma imkânına kavuşmasını isteyerek, “(onlarla) ilgili olarak ise önce tümel bir şekilde konuşacağız, sonra (kategorilerdeki) yaygın görüşleri bildireceğiz, en sonunda da hakikati ifade edeceğiz⁵¹ şeklinde belirttiği yöntemle toplumda her kesimden insana hitap etme amacını gütmektedir. Cevher ve suret gibi konularda metafiziksel açıklamalar yapmaya güç yetiremeyen ve burhanî olmayan yöntemlere, tümevarım ya da meşhur önermelerden oluşan delillere başvuran mantıkçı (mantıkî)⁵² kategorilerde madde ile suret arasındaki nispet ilişkisine değil de araz ve cevher arasındaki meşhur bakımından olan ilişkiye dikkat eder. “Zeyd rahatlık içindedir” ya da “aklık cisimdedir” gibi arazların cevherlere nispetine işaret eden “içinde” (fi) lafzının anlamında da olduğu gibi bu meşhur yönlerin (el-vücühü'l-meşhûra) dışarıda bırakılması durumunda arazın metafizikle kategoriler arasındaki bağlamı karıştır ve öğrenci “içinde” ifadesiyle kategorilerdeki “-de bulunma” anlamının değil de cevherdeki varlığın kastedildiğini düşünebilir.⁵³ Öğrenim gayesinden uzak olmayan kategoriler sanatı, öğrencinin işte bu ayrımı yapabilmesi, kaldıramayacağı bir yükün altına girmesinin engellenmesi ve yanlış anlamalara sebebiyet vermeyi önleme amacını da taşımaktadır.

Yüksek cinsler olan kategorileri kavramadan ve her bir kategori diğerinden ayrıştırılmadan tarif yapmak ve kıyasın öncüllerini elde etmek mümkün değildir. Dolayısıyla kategoriler konusunu kavramak kolay bir izah tarzı olan örnek getirmede de fayda sağlayacaktır. Bu çerçevede mantığa yeni başlayanları eğitmek maksadıyla bu sanatın incelikleri anlatım (hikâye) ve nakil yoluyla öğrenciye aktarılır. Konuların

---

⁵⁰ Gazzâlî, *Makâsüdü'l-felâsife*, 107.

⁵¹ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 68.

⁵² İbn Sînâ, *Kategoriler*, 101.

⁵³ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 35.

sebepleriyle birlikte ayrıntılı bir incelemesi (tahkik) ise metafizik kitaplarına bırakılır.⁵⁴

Örneğin metafiziğin alanına girdiğinden dolayı kavranması nispeten zor olan kategorilerin varlıklarının niteliği bakımından bilgisi konusu kategorilerde mantık öğrencisinin müfredatına dahil edilmez. Bunun yerine kategoriler ve sonrasında kategorilerin kavranmasında faydalı olan eklentiler olan önce, sonra, mukabil, zamandaşlık ve hareket lafızları gibi öğrencinin kolayca muttali olacağı konular meşhur çerçevede verilerek öğrencinin şeyleri (umûr) kuşatma ve örnekler verebilme hususunda fayda sağlaması amaçlanır.⁵⁵

Kategoriler nasıl ki halkın inancının korunması ve meşhurattan olan tümel meselelerin kavranması hususunda faydalı oluyorsa burhan seviyesine ulaşamayıp ilimlerin ilkelerini taklit etmeyi çirkin gören ve ister kusurundan isterse burhan seviyesine ulaşamadığından dolayı ilimlerin ilkelerini burhanla tahkike bir yol bulamayan öğrencinin yüreğini ferahlatma hususunda da fayda sağlar.⁵⁶

İbn Sînâ *Kategoriler* metni boyunca sık sık bu sanatın sınırlarına vurgu yapıp bu sınırları ihlal edenlere karşı sert eleştirilerde bulunuyor olsa da ve meşhurla hakikiyi birbirinden ayrı tutmaya gayret etse de kendisi de zaman zaman meşhurun ötesine geçen açıklamalarda bulunmaktadır. Kendisi bu yaklaşımına gerekçe olarak “öğrencinin şaşkın bir halde bırakılmaması”nı (لا يترك المتعلم متحيراً) gösterir.⁵⁷

İster öğrenciyi şaşkın bırakmamak isterse konu gerektirdiği için bazen meşhurdan vazgeçme gereği ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda İbn Sînâ alışılmamış olduğundan dolayı meşhurun ötesine geçmemezlik yapmanın akıllı birinin yapabileceği bir şey olmadığını belirtir.⁵⁸ Bu durumda ölçüt akıldır ve imkânı ise nasıl ki toplumda avamdan olan biri

---

⁵⁴ Tûsî, *Esâsü'l-iktibâs*, 59.

⁵⁵ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 4, 197, 260.

⁵⁶ Hillî, *Cevheru'n-nadîd*, 357.

⁵⁷ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 251.

⁵⁸ İbn Sînâ, *Kategoriler*, 17.

irade ve çabasıyla seçkinler arasına karışabiliyorsa⁵⁹ kategorilerde olduğu gibi meşhur konularla uğraşanların da burhana ulaşma potansiyeline sahip olmasıdır.

Sonuç

İbn Sînâ *Organon*'un başında yer alan *Kategoriler*'in aslında yerinin burası olmadığını belirtmekle birlikte Meşşâî geleneğe uymak, Aristoteles şarihlerinin ve Fârâbî dışındaki Bağdat okuluna mensup mantıkçıların kategorilerle ilgili bazı yorumlarına cevap vermek ve mantığa başlangıç düzeyinde sağlayacağı faydalardan dolayı kategorilere dair geniş bir metin ortaya koymuştur. İbn Sînâ'nın hem kategorilere yaklaşım tarzı hem de kategorilere dair yorumları kendisinden sonra İslam dünyasında kategorilerin serüvenini doğrudan etkileyen bir unsur olmuştur. Buna göre kategoriler artık mantık konuları arasında değil de ağırlıklı olarak ontolojik konular bağlamında ele alınır olmuştur.

Düşünce tarihinde üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olan kategoriler konusunun İbn Sînâ'da nasıl bir bağlamda ele alındığını belirlemek amacıyla taşıyan bu çalışma kategoriler örneğinde İbn Sînâ'nın Meşşâî gelenek içerisinde özgün taraflarının ortaya konulması bakımından önemlidir.

İbn Sînâ'nın kategorileri mantık bağlamında ele alışında en belirgin kavramlardan biri hakikinın mukabili olan meşhur kavramdır ve bu kavram *Kategoriler*'in diğer sanatlarla ortak olan konularının diğer sanatlardan farklı olarak *Kategoriler* bağlamında kazandığı ve bu sanatla uğraşanların malumu olduğu anlam çerçevesini ifade etmektedir. Nitekim Lâhicî de İbn Sînâ'nın meşhuru bir kategoriler terimi, hakikiyi ise diğer ilimlerin bir terimi olarak kullandığını belirtmektedir.

Özellikle Fizik ve Metafizik alanının da konularından olan bir, hareket, görelî gibi kavramlar diğer ilimlerde olduğu gibi varlıklarıyla (vücut) ilgili olarak ortaya çıkan anlamlarla bağlantılı bir şekilde değil de kategoriler konusu çerçevesinde (fî'l-meşhûr) nisbî ya da görelî gibi bağlamlarda kazandıkları anlamlarla alınmaktadırlar.

---

⁵⁹ Coşkun, İbn Sînâ'da Retorik, 221.

Kategorilerde varlıkları ayırmak için konulan isimler zati değil arazidir. Kategorilerin arazlığı içinde buldukları şeye kıyasla olmaktadır. Bu çerçevede bir şey başka bir şeye mahiyeti tahakkuk ettikten sonra araz olur ve araz lafzı ve bu lafzın betimi de başkasına araz olanın hakikatine delalet etmez.

Beş sanattan burhan dışında cedel, safsata, retorik ve şiirin, ayrıca ahlâk ve siyaset gibi amelî sanatların konusu olabilen kategoriler meşhur bağlamda mantığa giriş düzeyinde öğrencilerin kategorileri kavraması ve bunları birbirinden ayırabilmesi, dolayısıyla tarif yapabilme ve kıyasın öncüllerini elde etme kabiliyeti kazanabilmesi açısından faydalıdır.

Kaynakça

ALTUNYA, Hülya - YEŞİL, Mustafa, "Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri", *Beytülhikme*, cilt: 6, sayı: 2, 2016, s. 79-108.

ARİSTOTELES, *Kategorien*, Almancaya çeviri ve notlandırma: Klaus Oehler, Berlin: Akademie Verlag, 2006.

COŞKUN, Abdulkadir, *İbn Sînâ Felsefesinde Retorik*, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.

ÇAPAK, İbrahim, "Klasik Mantıkta Kategoriler Teorisi", *Felsefe Dünyası*, 40, (2004), 108-128.

FÂRÂBÎ, *el-Mantık inde'l-Fârâbî*, neşir: Refik el-Acem, Beyrut: Dâru'l-meşrik, 1986.

_____, *Kitâbu'l-Hurûf-Harfler Kitabı*, çeviren: Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.

_____, *Kitâbü'l-burhan*, çev. Ömer Türker, Ömer Mahir Alper, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.

GAZZÂLÎ, *Makâsîdü'l-felâsife*, neşir: Süleyman Dünya, Kahire: Dâru'l-maarif, 1961.

Abdulkadir COŞKUN

_____, *Mi'yârü'l-ilm-İlmin Ölçütü*, tahkik: Hasan Hacak, çeviri: Ali Durusoy, Hasan Hacak, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

İBN SÎNÂ, *Dânişnâme-i Alâi-Alâi Hikmet Kitabı*, çeviren: Murat Demirkol, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

_____, *el-İşârât ve't-tenbîhât* (Nasîrüddin Tûsî ve Kutbüddin Râzî'nin şerhleriyle birlikte), cilt 1, Kum: Neşru'l-Belâğa, 1393.

_____, *Kitâbu's-Şifâ, İkinci Analitikler*, çev. Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.

_____, *Kitâbu's-Şifâ, Kategoriler*, çev. Muhittin Macit, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2010)

_____, *Kitâbu's-Şifâ, Mantığa Giriş*, çev. Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006.

_____, *Kitâbü's-Şifâ, Topikler*, çev. Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.

_____, *Uyûnu'l-hikme*, neşir: Abdurrahman Bedevi, Beyrut: Dâru'l-kalem, 1980.

HİLLÎ, İbnü'l-Mutahhar, *el-Cevheru'n-Nadîd* (Nasîrüddin Tûsî'nin *Tecrîdü'l-mantık* adlı eserine şerh), Kum: 1392.

KAYACIK, Ahmet, *Bağdat Okulu ve İslam Düşüncesindeki Yeri*, İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları, 2004.

LÂHİCÎ, Abdürrezzak, *Şevariku'l-İlham fi Şerh Tecrîdi'l-Kelâm*, c. I-IV, ed. Akbar Asad Alizadah, Kum: Müessesetü'l-İmam es-Sâdık, 2005.

MACİT, Muhittin, "Teşkîk", *DİA*, cilt XXXX, s. 567-568.

ODABAŞ, Ömer, *İbn Sînâ'da Bilimsel Yönteme Giriş: Konu İlke ve Mesele*, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.

ÖZPİLAVCI, Ferruh, "Fatih Sultan Mehmed'in Emriyle Molla Hüsrev Tarafından Arapçaya Çevrilen Esâsü'l-İktibâs Fi'l-Mantık Tercümesi Üzerine Bir İnceleme", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, Yıl 7, Cilt 7, Sayı 1, 2021, s. 3-56.

Meşhur ve Hakiki Ayrımı: İbn Sînâ'da Kategorilerin Bağlamına Dair Bir İnceleme

RÂZÎ, Fahreddîn, *Şerhu 'Uyuni'l-hikme*, cilt 3 (ilahiyyat), Tahran: Müessesetü's-sadık, 1373.

_____, Fahreddîn, *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât*, takdim ve tahkik: Ali Rıza Necefzâde, cilt I (mantık), Tahran: 1383.

TAKÇI, Harun, *İbn Sînâ'da Kategoriler ve Kaynakları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.

_____, Harun, "İbn Sina'da Üç Temel Kategori: Nicelik, Nitelik ve Görelilik" *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/20 (Ağustos 2018): 295-310

TEKİN, Ali, "Kategoriler Kitabı'nın Meşşâi Mantıktaki Mertebesi Üzerine Tartışmalar", *Beytülhikme*, cilt: 4, sayı: 1, 2014, s. 61-72.

TEKİN, Ayşe Betül, *Tûsî'nin Tecrîdü'l-itikadı ve Şerhlerinde Varlık ve Mahiyet*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

TÛSÎ, Nasîrüddin, *Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık*, Farsçadan Arapçaya çeviren: Molla Hüsrev, neşreden: Hasan eş-Şâfi'î – Muhammed es-Sa'îd Cemâlüddin, (Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li's-Sekâfe, 2004.

**The Distinction between Mashhûr (Popular) and Haqîqî (Real):
A Study on the Context of Categories in Avicenna**

Abdulkadir COŞKUN*

Extended Abstract

The categories positioned before *De Interpretatione* as a part of logic have been one of the most debated issues throughout the history of thought, both in terms of form and content. Avicenna, who wrote one of the most voluminous works in the history of categories, did not find the approach that categories should be placed at the beginning of logic correct and thought that they could not be properly examined in logic and stated that they should be dealt within metaphysics.

---

* Ph.D., abdulcadircoskun@gmail.com

However, Avicenna has included categories among the arts of logic in order to comply with the peripatetic tradition, to clarify the points he criticized from the ideas expressed by the Neoplatonic and Aristotelian commentators before him, to reveal his own approach to these issues, and to ensure that the beginners of logic students get the highest desired efficiency. While doing this, he did not miss the consistency, he separated the way of approaching the categories in logic from the style of analysis in other sciences, such as metaphysics, physics, and topics, and built this approach on basic concepts and distinctions, such as the popular (*mashhûr*) and real (*haqîqî*), which he borrowed from other disciplines of logic.

In this study, we primarily based on the *Categories* of *Kitâb al-Shifâ* of Avicenna. In addition, we have taken into account the other works of Avicenna and the commentaries written on his works as much as possible. We also applied to the relevant texts of Aristotle and Al-Fârâbî, which were the sources of Avicenna in the peripatetic tradition, and to the texts containing his influence after Avicenna. In our study, we have included a descriptive method in some places, as well as conceptual analyzes in terms of the nature of the study.

Although it is the subject of other sciences, the main concept expressing that the subjects falling within the scope of the categories are made different research subjects from those in other sciences is the concept of "popular". Avicenna describes this concept, which Al-Fârâbî states as expressing the propositions that are common among people in a certain field of science, as "limited popular" (common only among a certain master of art). Avicenna took this concept and gave a new meaning to this word in the *Categories* and created a new term from it. In this sense, the concept of *mashhûr* is opposed to the concept of *haqîqî*, which expresses an in-depth investigation of something with its causes, and the most obvious expression of this distinction, which has been made a principle in categories, is Avicenna's "As it was investigated in the first philosophy (metaphysics) and as it is popular" (كما تحقق في الفلسفة الأولى وكما هو مشهور).

As Avicenna also states, the distinction between the popular and the real was put forward by Aristotle and its traces can be found in Al-Fârâbî as well. Avicenna borrowed this approach and systematized it within his general philosophy. Whether it is widely used among the people or is

from the *mashhûrât*, which is one of the precursors in the art of topics in logic, Avicenna took the concept of *mashhûr* used in these fields and used it as a term that indicates the meaning of a word, an adjective or a ratio within the boundaries of the subject of categories. For example, while the meaning attributed by two to one is a popular (related to categories) meaning, the existence and meaning of one is related to its truth and falls within the field of metaphysics, and from other aspects it is the subject of mathematics.

In this way, the *mashhûr*, which has become a principled concept, is examined in *Categories* together with concepts such as accident and description (*rasm*). In this context, while the accidents are the subject of the categories, the incomplete description (*rasm-i nâqis*) of the distant genus and the accidents is the most basic explanation of the categories. On the other hand, the *mashhûr* itself can be the subject of logical arts. *The mashhûr* can be the subject of topics, sophistical refutations, rhetoric and poetry, which are the logical arts that appeal to people with different characters in society. Demonstration (*Burhan*), which deals with the real and aims to reach certain information, does not take the *mashhûr* as a subject.

We see Avicenna's *mashhûr* and *haqîqî* distinction in categories in the texts of thinkers such as Ghazâlî, Râzî, Tûsî and his student al-Hillî. They took this distinction and developed it further and put forward interpretations not only in logic texts but also in kalam. In this context, Avicenna's analysis of the subject of before and after, which is one of the supplements (The postpraedicamenta) of the categories, in a metaphysical (real) framework and examining it together with *hudûs*, a concept especially used in Islamic theology, has been one of the reasons for the weakening of the logical context of these subjects after him. Later, the categories were mainly examined in the context of metaphysics and theology and used as a tool for explaining the view of existence in kalam. The above-mentioned and many other theologians have exhibited this approach.

The Mashhûr is examined together with concepts such as accident and description. In the *Categories*, not the definition but the incomplete description, which is the description combined with distant genera and accidents, is used. The famous, as a subject, enters the field of arts that

Abdulkadir COŞKUN

constitute the content of logic. However, *the mashhûr*, can't be the subject of the elite-oriented argument, but mostly the subject of the public-oriented arts such as topics, sophistical refutations, rhetoric, and poetry.

Avicenna made his *mashhûr* and *haqîqî* distinction, especially so that categories could be a teachable discipline. The subject of categories, whose boundaries are determined by the popular and real distinction, is useful for the student who is new to logic to distinguish between the categories and encompass the higher genus by referring to the narration (*hikâya*) and transfer (*naql*) method.